

PRATARMĖ

*Kiekvienas puikus literatūros kūrinys
yra arba Iliada, arba Odiseja.*

Raymond Queneau, „Pratarmė“,
G. Flaubert, *Buvaras ir Pekiušė*

Atrodo, kad dvi knygos, maitinusios daugiau nei du su puse tūkstantmečio Vakarų civilizacijos vaizduotę, kurių įtaka mums itin didžiulė, neturi nei aiškios pradžios, nei identifikuojamo kūrėjo. Homero šaknys daug senesnės už patį Homerą. *Iliada* ir *Odiseja* veikiausiai radosi pamažu, be aiškių ribų, greičiau kaip liaudies mitai nei literatūros kūriniai. Nejmanoma atsekti proceso, kai susiliejo ir buvo išgrynintos senovės baladės, galiausiai virsdamos rišliu pasakojimu. Kalbos, kuriomis dainuotos šios baladės, buvo archajiškos jau tada, kai VIII a. pr. Kr. kūrė poetas (arba poetai), tradiciškai vadinamas(-i) Homeru. Daugybę amžių Iliados ir Odisejos autoriumi buvo laikomas aklas dainius, vargeta, kuris, prašydamas išmaldos, klajojo po senovės Graikiją.

Laikui bėgant jis virto abstrakčia, įkvėpimo kupina dvasia, iš dalies legendine, iš dalies alegorine figūra – „poetinės praeities“ vaiduokliu. Ilgainiui atsirado tiek daug abejojančiųjų Homero realumu, jog XIX a. 6-ajame dešimtmetyje Gustavas Floberas (Gustave Flaubert) iš to pasišaipė *Nuvalkiotų tiesų žodyne* – vadovėlyje buržuazijai, kuriame surašyti „teisingi“ atsakymai į bet kokią draugijoje išgirstą repliką: „HOMERAS: Jo niekada nebuvo.“¹

Mes nieko nežinome apie Homerą, tačiau to negalima pasakyti apie jo knygas. Iš tiesų mes susipažįstame su *Iliada* ir *Odiseja* dar prieš atsiversdami pirmąjį puslapį. Dar nepradėję sekti permainingų Achilo nuotaikų ar gėrėtis Odisejo išradingumu ir narsa, mes jau tikimės, kad šios dvi istorijos apie konkrečiu laiku įvykusį karą ir konkrečioje erdvėje vykusią kelionę perteiks mums bet kurio žmogaus kovos ar tremties patirtį. Dvi iš pačių seniausių žmonijos metaforų sako mums, kad visas gyvenimas – tai kova ir kelionė; galiausiai tampa nesvarbu, ar *Iliada* ir *Odiseja* atsirado iš šio žinojimo, ar šis žinojimas atsirado iš *Iliados* ir *Odisejos*, nes knygos ir jų skaitytojai nuolat vieni kitus atspindi. Kad ir kokia miglota būtų šių knygų pradžia, dauguma mokslininkų mūsų laikais laikosi nuomonės, kad poemos, kurių autoriumi laikomas Homeras, iš pradžių buvo atskiri ir įvairūs kūriniai, kurie galiausiai tobulai susiliejo ir susipynė tarpusavyje, virsdami dviem ilgais mums gerai žinomais pasakojimais: vienas – apie konkrečioje vietoje įvykusią tragediją, daugelio vyrų kovas dėl Trojos miesto; kitas – apie vienintelio vyro, namo grįžtančio Odisejo, nuotykius, šiam patiriant daugybę pavojų. Būsimiems Homero skaitytojams Troja pradėjo reikšti bet kurį miestą, o Odisejas – kiekvieną žmogų.

Knygos biografija nėra ją parašiusio žmogaus biografija. Tačiau Homero poemos ir jų autorius nedalomi, nes nejmanoma sužinoti, kas atsirado pirmiau: akklasis dainius, apgiedojęs trojėnų tėvynės žlugimą ir vieno graikų karaliaus ilgą kelionę namo, ar istorijos apie karo troškimą ir taikos ieškojimą, kurioms reikėjo autoriaus, kad pateisintų jų egzistavimą. Skaitytojų mintyse užsimezga keisti santykiai tarp rašytojų ir jų kūrinių. Yra knygų, kurios savo įkvėpiančia kalba sukuria tokį gyvybingą personažą, kad šis užgožia viską, net patį autorių. Ryškiausi pavyzdžiai: Don Kichotas ir Servantesas (Cervantes), Hamletas ir Šekspyras (Shakespeare). Taip pat yra rašytojų, kurių gyvenimai – tai jų genialumo išraiška, kaip apie save pasakė Oskaras Vaildas (Oscar Wilde), o jų parašytos knygos tėra jų talento produktas². Homeras ir jo kūriniai priklauso pirmajai kategorijai, bet per visą jų ilgą istoriją buvo laikas, kai skaitytojai buvo linkę juos priskirti antrajai.

Homeras nepriklauso niekam, netgi patiems geriausiems jo skaitytojams. Kiekvienas iš mūsų, skaitydamas Homerą, žvelgia pro ankstesnių interpretacijų sluoksnius, kurie gula ant puslapio tarsi uolienu sluoksniai, o mes vis sunkiau galime įžvelgti pirminį tekstą (jei toks „dalykas“ apskritai kada nors egzistavo). Taigi, jei užvertus Homero knygą mums kyla mintis: „Nuo šiol *Iliada* (arba *Odiseja*)

yra mano!", iš tiesų mes turėtume prisiminti, kad šią istoriją, kuri mums ką tik tapo sava, daugybė žmonių ilgus amžius anotavo, savaip suprato, interpretavo, adaptavo, o mes, garsiau ar tyliau skambant jų balsams, iš tiesų bandome kliautis savo skoniu ir nuomone dėl daugybės tokių „vieno žmogaus orkestrų“ kakofonijos – tokių kaip Kitsas (Keats), pirmą kartą žvelgiantis į Čepmano (Chapman) Homero vertimą, ar Džoizas (Joyce), skubinantis Ulisą sausakimšomis Dublino gatvėmis. Bandantiems tai padaryti nepadeda jokių griežtų oficialių chronologijų rėmai: Homero ateities ir praeities interpretacijos yra glaudžiai susijusios, ir mums nederėtų kaltinti šventojo Augustino dėl klaidingos chronologijos, nes jo Homero tyrinėjimuose juntame Getės (Goethe) įtaką, arba Herakleito – nes leidosi paveikiamas Džordžo Steinerio (George Steiner) komentarų.

Ne tik šis interpretacijų palimpsestas³ slepia nuo mūsų akių pirminį tekstą (arba tai, ką dauguma mokslininkų laiko pirminiu tekstu). Pasakojama, kad kartą vienas anglų kunigas, iš sakyklos mojuodamas Karaliaus Jokūbo Biblija⁴, užriko savo persigandusiai kaimenei: „Ši knyga nėra Biblija!“ Tada po ilgos pauzės: „Tai tik Biblijos vertimas!“⁵ Išskyrus vis mažėjančią grupelę laimingųjų – mokslininkų, mokančių senovės graikų kalbą – mes, likusieji, skaitome ne Homerą, o Homero vertimus, ir čia mums nevienodai pasiseka: kai kuriems laimingiesiems į rankas patenka Aleksandro Poupo (Alexander Pope) ar Roberto Fagleso (Robert Fagles) vertimai, o kiti gali būti pasmerkti vargti su 1816 m. pasirodžiusia T. S. Brandreto (T. S. Brandreth) „pažodine“ versija ar pompastišku 1948 m. F. L. Lukaso (F. L. Lucas) vertimu.

Vertimo prigimtis – abejotinas užsiėmimas, ir labai keista matyti, kaip kartais tokie kūriniai kaip *Iliada* ir *Odisėja*, – sudaryti iš žodžių, kurių tikslus parinkimas, atrodytu, turėtų nulemti kūrinio sėkmę – gali visiškai apsieiti be jų ir suskambėti kalbomis, kurių dar net nebuvo tuo metu, kai atsirado Homero poemos. „Sing, O Goddess, the wrath of Peleian Achilles“ yra daugiau ar mažiau pažodinis *Iliados* pirmos eilutės („Mėnin aeide, thea, Pēlēiadeo Achilēos...“) vertimas į anglų kalbą⁶. Tačiau ką Homeras norėjo pasakyti žodžiu „aeide“ („giedok“)? O ką „thea“ („deive“) arba „mėnin“ („įtūžį“)? Virdžinija Vulf (Virginia Woolf) pastebėjo, kad „tuščia ir kvaila kalbėti apie graikų kalbos mokėjimą, nes savo neišmanymu turėtume būti paskutiniai bet kurios klasės mokiniai, kadangi nežinome, kaip skambėjo tie žodžiai⁷, nei kuriose vietose reikėtų juoktis, nei kaip vaidino aktoriai, ir šiuos svetimšalius žmones nuo mūsų skiria ne tik kita tautybė ir kalba, bet ir didelis tradicijų skirtumas.“⁸

Šis „didelis tradicijų skirtumas“ egzistuoja net tarp šiuolaikinių kalbų. Anglų kalbos žodis „wrath“, kurio senoviškas skambesys mums primena Bleiko (Blake) tigrus ir Steinbeko (Steinbeck) rūstybės kekes⁹, yra kitoks nei vokiečių kalbos žodis „Zorn“, kurio karingumas ir įtūžis aiškiai juntami 1890 m. Emanuelio Geibelio (Emanuel Geibel) baladėje apie „heil'gen Zorn ums Vaterland“ – „šventąjį pyktį dėl Tėvynės“¹⁰, arba prancūzų „colère“, kurį Simona de Bovuar (Simone de Beauvoir) Paryžiaus egzistencialistų aplinkoje apibrėžė kaip aistrą, „gimusią iš meilės, žudyti meilę“¹¹. Ką daryti skaitytojui tokioje painioje situacijoje? Jam telieka skaityti ir būti pasirengusiam pateikti klausimus.

Kad ir kokios nepalankios būtų aplinkybės, geros knygos kartais nepajėgia sunaikinti net pats netiksliausias vertimas. Net skaitant tokias frazes kaip „Daug sielą pražudančių dalykų sulankstytose lentelėse“ /„į lenteles uždarytas įrašęs, kad neštūsi mirtį“ (taip Brandretas demonstruoja savo nuovokos stoką)¹², Achilo pyktis ar Odisėjo namų ilgesys sugebės mus sujaudinti, primindamas apie mūsų pačių siekius, užčiuopdamas mumyse tai, kas būdinga net tik mums, bet ir visai žmonijai. 1990 m. Kolumbijos kultūros ministerija sukūrė „keliaujančias bibliotekas“, per kurias knygos turėjo pasiekti atokių kaimo regionų gyventojus. Šiam tikslui knygų krepšiai talpiomis kišenėmis buvo gabenami ant asilų į džiungles ir kalnagūbrius. Čia knygas keletui savaičių patikėdavo mokytojui ar kaimo seniūnui, *de facto* už jas atsakingam bibliotekininkui. Dauguma šių knygų buvo techninė literatūra, žemės ūkio vadovėliai, siuvinėjimo raštų kolekcijos ir t. t., bet tarp jų buvo ir keletas literatūros kūrinių. Pasak vienos bibliotekininkės, visos knygos būdavo tvarkingai grąžinamos. „Prisimenu tik vieną kartą, kai knyga buvo negrąžinta, – sakė ji. – Kartu su įprastomis praktinėmis knygomis pasiėmėme *Iliadą* ispanų kalba. Kai atėjo metas perleisti knygą kitiems, kaimiečiai nenorėjo jos grąžinti. Mes nusprendėme ją jiems padovanoti, bet paklausėme, kuo juos patraukė

būtent ši knyga. Jie paaiškino, kad Homero pasakojime išvydo savo pačių istoriją; tai karo niokojama šalis, kurioje pamišę dievai vaikšto tarp vyrų ir moterų, o šie beveik niekada nesuvokia, kodėl vyksta ši kova, kada jie pagaliau bus laimingi ir ar jiems lemta žūti.“¹³

Paskutinėje *Iliados* giesmėje Achilas, nukovęs Hektorą už tai, kad šis nužudė jo mylimą draugą Patroklą, sutinka išklaudyti Hektoro tėvą, karalių Priamą, atvykusį išpirkti sūnaus kūną. Tai viena labiausiai sukrečiančių, stipriausių scenų, kokias tik man teko skaityti. Staiga išnyksta skirtumas tarp aukos ir nugalėtojo, seno ir jauno, tėvo ir sūnaus. Po Priamo žodžių „gaudu pasidarė dėl tėvo Achilui“ (*Iliada*, XXIV.507), ir jis švelniai atstumia senelį, kai šis ketina savo sūnaus žudiko ranką prispausti prie lūpų.

Savo širdy atminę, viens vyržudžio Hektoro gaudžiai
Verké, rypavo, ant žemės prie kojų Achilo parkniubęs,
Kitas raudojo dėl tėvo Pelėjo, drauge ir Patroklas
Širdį gaudino, visi jo namai nuo raudojimo plyšo.¹⁴

Galiausiai Achilas taria Priamui, kad jie abu turi leisti „skausmui aprimt širdyje, kad ir liūdna be galo“:

Naštą nelengvą dievai žmonėms trumpaamžiams uždėjo –
Vis susikrimtus gyvent, o patys be rūpesčių būna.
Rūmuose Dzeuso aukštuos dvi amforos stovi prie slenksčio
Su dovanom: nelaimės vienoj, o gėriai antrojoj.
Kam pamaišydamas duos jų Dzeusas, perkūnų valdovas,
Tas ir juodų dienų prigyvens, ir džiaugsmo saulėto.
Bet kam vienu kartenybių pasems – to dienos nelinksmos:
Alkanas skurdas lydės jį visur per šventąją žemę,
Vargšas klajos jis, atstumtas dievų ir žmonių trumpaamžių.¹⁵

Taip guodžiasi Achilas, šie paguodos žodžiai turbūt tinka ir Priamui, ir skaitytojams Kolumbijos kalnagūbriuose.

KŪRINIŲ SANTRAUKOS

Iliada

Veiksmas iki poemos pradžios: Trojos karaliaus Priamo ir jo žmonos Hekabės sūnus Paris pagrobia gražiąją Helenę, Menelajo žmoną. Vienas iš Pariso brolių – Hektoras, vedęs Andromachę, o sesuo – pranašė Kasandra. Norėdamas išvaduoti Helenę, Menelajo brolis Agamemnonas apsiaučia Troją. Jis vadovauja sąjungai prieš trojėnus, kurioje kaunasi tokie garsūs kariai kaip Ajantas, Diomedas, Odisejas, senasis Nestoras, Patroklas ir jo draugas Achilas – deivės Tetidės sūnus ir galingiausias karys. Apsiaustis tęsiasi jau dešimtį metų. Į konfliktą įsitraukė dievai, nevienodai dalijantys savo dieviškąjį palankumą: trojėnus palaiko Afroditė (jos sūnus Enėjas – trojėnas), saulės dievas Apolonas ir karo dievas Arėjas; graikus palaiko Tetidė, išminties deivė Atėnė, jūrų dievas Poseidas ir Dzeuso žmona Hera.

I giesmė. Dešimtaisiais Trojos karo metais graikų kariuomenė, vadovaujama Agamemnono, įkuria stovyklą netoli miesto, ant jūros kranto. Apolono žynys Chrisas maldauja Agamemnono už išpirką gražinti jam dukterį Chriseidę, kurią Agamemnonas pavertė savo verge. Jo prašymas šiurkščiai atmetamas. Chrisas meldžia Apolono jam padėti, ir dievas pasiunčia graikams marą. Norėdami

numalšinti dievo pyktį, graikai susirinkime nutaria, kad Agamemnonas turi gražinti jaunąją vergę. Agamemnonas nusileidžia, bet mainais pareikalauja Achilo sugulovės Briseidės. Įsižeidęs Achilas pasitraukia iš mūšio, kartu su juo – Patroklas ir jų kariai. Achilas prašo motinos, kad ši už jį atkeršytų, ir deivė Tetidė įtikina Dzeusą mūšyje palaikyti trojėnus. Dzeusas susikivirčia su žmona Hera, kuri palaiko graikus, bet nesantaiką numalšina Heros sūnus, kalvystės dievas Hefaistas.

II giesmė. Agamemnonas susapnuoja pranašingą sapną, kad jis užkariausiąs Troją. Nusprendęs patikrinti šį sapną, siūlo baigti Trojos apsiaustį ir grįžti namo. Viskas vyksta ne taip, kaip Agamemnonas tikėjosi, nes kariai džiaugsmingai sutinka grįžti. Prasčiokas Tersitas kursto riaušes, burnodamas prieš graikų vadus, bet Odisėjas atkuria tvarką. Šio epizodo pabaigoje išvardijamos graikų ir trojėnų pajėgos („Laivų katalogas“).

III giesmė. Abi kariuomenės susitinka lygumoje priešais Troją ir paskelbia paliaubas, kol Paris ir Menelajas kaunasi dvikovoje dėl Helenės. Tuo tarpu nuo aukštų Trojos sienų Helenė rodo Priamui graikų herojus. Afroditė išgelbėja Parį nuo mirties ir perkelia atgal į miestą.

IV giesmė. Dievai vėl įsikiša į karą: Hera reikalauja nutraukti paliaubas. Atėnė įtikina Pandarą, kovojantį trojėnų pusėje, šauti į Menelają, Pandaras jį sužeidžia strėle.

V giesmė. Diomedas, padedamas Atėnės, puola trojėnus ir net pačią Afroditę, bandančią padėti Enėjui, taip pat karo dievą Arėją, drąsinantį trojėnus.

VI giesmė. Graikas Diomedas mūšio lauke sutinka Glauką, Trojos pusėje kovojantį likietį. Jiedu tampa draugais ir prisiekia nesikauti vienas su kitu. Hektoras grįžta į Troją aukoti Atėnei. Jis kalbasi su Helene bei žmona Andromache ir priekaištauja Pariui už tai, kad šio nėra mūšio lauke. Paris paklauso Hektoro ir išeina kautis.

VII giesmė. Paris ir Hektoras grįžta į mūšio lauką. Hektoras iškviečia į dvikovą Ajantą, tačiau dvikovo pabaiga neaiški. Trojėnai siūlo paliaubas, kad abi pusės galėtų palaidoti žuvusiuosius. Tuo tarpu graikai, paklausę senojo Nestoro patarimo, sutvirtina stovyklą.

VIII giesmė. Dzeusas drąsina trojėnus, tačiau uždraudžia visiems kitiems dievams kištis į mūšį. Graikai atsitraukia į stovyklą, o trojėnai stovyklauja miesto sienų išorėje.

IX giesmė. Nestoras, nerimaudamas dėl būsimo trojėnų puolimo, siūlo Agamemnonui siųsti pas Achilą Ajantą ir Foiniką (senąjį Odisėjo ir Achilo mokytoją), kad šie įtikintų Achilą sugrįžti į mūšį. Achilas atsisako, nors Agamemnonas siūlo jam gražinti Briseidę, taip pat siūlo savo dukters ranką.

X giesmė. Nestoras pasiūlo Diomedui ir Odisėjui naktį eiti žvalgybon į trojėnų stovyklą. Juodu sugauna trojėnų žvalgą Doloną ir, šiam suteikus informacijos, nukauna kelis trojėnus.

XI giesmė. Hektoro vedami trojėnai nustumia graikus atgal prie jų laivų, sužeisdami Agamemnoną, Diomedą ir Odisėją. Achilas siunčia Patroklą sužinoti apie vieną iš mūšio lauko gabenamą sužeistąjį. Nestoras paprašo atėjusį Patroklą prisijungti prie mūšio ir pasiskolinti Achilo šarvus, kad jais išgąsdintų priešą.

XII giesmė. Patroklui nespėjus sugrįžti, Hektoras įsiveržia į graikų stovyklą ir nusiaubia ją su savo kariais.

XIII giesmė. Kariuomenės kaunasi ant jūros kranto. Trojėnai bando pasiekti graikų laivus, o Poseidas ragina graikus priešintis. Puolantį Hektorą sustabdo Ajantas.

XIV giesmė. Hera klasta užmigdo Dzeusą, kad Poseidas galėtų ir toliau padėti graikams. Ajantas smogia Hektorui akmeniu, ir šis priverstas palikti mūšį.

XV giesmė. Dzeusas pabudęs išbara Herą, o ši perduoda jo žinią dievams, įsakydama Poseidonui pasitraukti, o Apolonui – išgydyti Hektorą. Trojėnai vėl nustumia graikus prie laivų.

XVI giesmė. Patroklas grįžta pas Achilą ir pasiskolina draugo šarvus. Tuo tarpu Hektoro vedami trojėnai nubloškia atgal Ajantą kartu su graikais ir padega pirmą graikų laivą. Trojėnus atremia Achilo šarvais persirengęs Patroklas. Jis, nepaisydamas Achilo perspėjimo, vejasi trojėnus iki pat Trojos sienų. Čia jį smūgiais apsvaigina ir nuginkluoja pats Apolonas, sužeidžia trojėnas Euforbas ir nukauna Hektoras.

XVII giesmė. Hektoras nuplėšia Patroklo šarvus, tačiau graikams pavyksta nugabenti jo kūną atgal į stovyklą. Mūšis tęsiasi, graikams vadovauja Menelajas ir Ajantas, trojėnams – Hektoras ir Enėjas.

XVIII giesmė. Achilas sužino apie Patroklo žūtį ir, įtūžio bei sielvarto apimtas, ryžtasi grįžti į mūšį ir atkeršyti už draugą. Tetidė pažada, kad Hefaistas jam nukals naujus šarvus, bet įspėja, kad, nukovęs Hektorą, turės žūti pats Achilas. Graikai pargabena Patroklo kūną į stovyklą. Hefaistas padirbdina Achilui naujus ginklus ir puikų naują skydą.

XIX giesmė. Odisėjas ragina Agamemnoną ir Achilą susitaikyti. Achilas apsivelka naujuosius šarvus. Ištikimas Achilo žirgas Ksantas išpranašauja jo mirtį.

XX giesmė. Dzeusas atšaukia savo sprendimą ir leidžia dievams kištis į žmonių kovą. Įtūžęs Achilas puola trojėnus. Enėją nuo jo išgelbėja Poseidonas, Hektorą – Apolonas. Trojėnai atsitraukia.

XXI giesmė. Trojėnams trauktis sukliudo Skamandro upė. Achilo užtvenkta nukautų karių kūnais, upė patvinsta, grasindama jį praryti, bet Hefaistas sutramdo potvynį ugnimi. Dievams pradėjus kautis tarpusavyje, Atėnė sužeidžia Arėją ir Afroditę. Tada dievai pasitraukia į Olimpą, bet Apolonas atitraukia Achilo dėmesį, kad trojėnai spėtų pasislėpti už miesto sienų.

XXII giesmė. Achilas randa Hektorą vieną priešais miesto sienas. Hektoras laukia Achilo, tačiau, šiam artinantis, bando pabėgti. Dievai vėl įsikiša: Apolonas nebepadeda Hektorui, o Atėnė pakursto kautis, ir Achilas jį nužudo. Pririšęs Hektoro kūną prie karo vežimo, siaubo apimto Priamo bei jo šeimos akivaizdoje, velka jį į graikų stovyklą.

XXIII giesmė. Achilą naktį aplanko Patroklo šmėkla, reikalaujanti skubiai palaidoti kūną. Kitą dieną Achilas surengia puikias draugo laidotuves, po kurių vyksta atletų varžybos.

XXIV knyga. Vienuolika dienų Hektoro kūnas guli nepalaidotas. Pakludamas dievų patarimui, Priamas atvyksta į graikų stovyklą ir pasiūlo Achilui išpirką už sūnaus kūną. Achilas galiausiai priima išpirką, o Priamas, pavakarieniavęs su juo, grįžta į Troją su Hektoro palaikais. Poema baigiasi Hektoro laidotuvėmis, trojėnės moterys, pirmiausia Andromachė, aprauda savo mirusiuosius.

Odisėja

Pasakojimas prasideda praėjus dešimčiai metų nuo Trojos sugriovimo. Kai kurių miestą užkariavusių graikų nepagarbus elgesys užrūstino dievus, ypač Atėnę, kuri, per visą karą palaikiusi graikų pusę, dabar sukėlė baisias audras, kliudydama jiems grįžti namo. Nors Atėnė tebėra palanki Odisėjui, jam neleidžiama sugrįžti į Itakę, kur jo ištikimoji žmona Penelopė septynerius metus mėgina atsiginti jaunikų būrio. Poseidonas ir Saulės dievas nori nubausti Odisėją (šis savo klajonėse apakino Poseidono sūnų Polifemą, o bendražygiai paprovė ir suvalgė Helijo jaučius). Dabar Odisėjas įkalintas nuošalioje saloje – nimfos Kalipsò belaisvis ir meilužis.

I giesmė. Dievų taryboje Atėnė klausia Dzeusą, kodėl šis užmiršęs Odisėją. Dzeusas atsako, kad tai Poseidono pyktis neleidžia Odisėjui grįžti į Itakę, tačiau dabar, kadangi Poseidonas išvykęs viešnagėn pas etopus, Odisėjas gali keliauti namo. Atėnė pasiverčia Mentu, Tafo salos vadu, ir aplanko Odisėjo sūnų Telemachą Itakėje, liepdama jam imtis veiksmų prieš motinos jaunikus. Ji pataria Telemachui gauti žinių apie savo tėvą iš karaliaus Nestoro Pile ir karaliaus Menelajo Spartoje.

II giesmė. Telemachas sušaukia tarybą, kurioje pasmerkia jaunikus. Taryboje sakomos kalbos, tačiau tautos nepavyksta tinkamai nuteikti prieš jaunikus. Susiklosčius tokiai situacijai, Telemachas, lydintas Atėnės, šį kartą apsimitančios Odisėjo draugu Mentoru, slapčia išvyksta į Pilą.

III giesmė. Karalius Nestoras papasakoja Telemachui apie tai, kaip namo grįžo kiti graikų herojai, kovoję Trojoje, pavyzdžiui, Menelajas ir Agamemnonas, bet negali jam nieko pasakyti apie Odisėją. Jis liepia sūnui Peisistratui palydėti Telemachą į Spartą.

IV giesmė. Rūmuose Telemachą ir jo bendrakeleivius priima karalius Menelajas su žmona Helene, grąžinta į sostą. Menelajas pasakoja jiems, kad, grįžtant jūra iš Trojos, Jūros senis pranešė jam, jog Odisėjas – nimfos Kalipso belaisvis. Tuo tarpu Itakėje jaunikiai ir Penelopė sužino apie Telemacho išvykimą. Jaunikiai rezga planus surengti jam grįžtančiam pasalą ir nužudyti.

V giesmė. Dievų taryba siunčia Hermj pasakyti Kalipso, kad ši paleistų Odisėją. Tuomet Kalipsò sielvartaudama leidžia prisikirsti medžių pasistatyti laivui. Odisėjas išplaukia, bet vos po septyniolikos dienų Poseidas jį suranda ir sudaužo laivą audroje. Nuogas ir sužeistas Odisėjas sugeba pasiekti fajakų kraštą.

VI giesmė. Odisėją suranda karalaitė Nausikaja ir jos tarnaitės, skalbiančios ir žaidžiančios sviediniu krante. Odisėjas prašo svetingumo; Nausikaja duoda jam rūbų ir pakviečia į tėvo rūmus.

VII giesmė. Odisėjas prašo Nausikajos tėvų, karaliaus Alkinojo ir karalienės Aretės, jam padėti. Neatskleisdamas, kas esąs, jis papasakoja tik dalį savo istorijos. Karalius pasiūlo jam likti ir vesti Nausikają.

VIII giesmė. Karalius Alkinojas iškelia svečiui prašmatnią puotą. Aklasis dainius Demodokas gieda apie Odisėją ir jo ginčą su Achilu, o vėliau – apie gudrybę su mediniu arkliu. Odisėjas prisiminęs apsiverkia. Atletų varžybų metu iš jo pasišaipoma, jis priverstas demonstruoti savo jėgą.

IX giesmė. Galiausiai Odisėjas pasisako, kas esąs, ir papasakoja visą istoriją: kaip jis kartu su bendražygiais išvyko iš Trojos dvylika laivų, apiplėšė trojėnų sąjungininkus Trakijoje, pasiekė lotofagų žemę ir galiausiai atsidūrė kiklopų saloje, čia juos sugavo kiklopas Polifemas ir įkalino savo oloje, kur rijo vieną po kito. Odisėjas pasakoja, kaip jam pavyko apakinti Polifemą, kaip jis pasakė savo aukai, kad jo vardas Niekas, ir paspruko iš urvo, įsikibęs į avino papilvę. Kai prieš išeidamas jis pasakė savo tikrąjį vardą, Polifemas prisiekė prašysiąs savo tėvo Poseidono atkeršyti.

X giesmė. Odisėjas tęsia savo pasakojimą: jis su bendražygiais pasiekė dievo Ajolo plaukiojančią salą. Dievas davė jiems maišą, kuriame buvo visi vėjai, išskyrus vakarį, kad padėtų jiems pasiekti savo kelionės tikslą. Kol Odisėjas miegojo, bendrakeleiviai atrišo maišus ir jų laivai buvo nublokšti atgal į dievo salą, tačiau šis atsisakė jiems padėti dar kartą. Jie pasiekė žemę, kurioje gyveno milžinai laistrigonai, sunaikinę vienuolika jų laivų. Išlikusiame laive Odisėjas su bendražygiais atvyko į kerėtojos Kirkės, pavertusios dalį jo vyrų kiaulėmis, o Odisėją pasiėmusios meilužiu, salą. Po metų, praleistų saloje, Odisėjas paprašė, kad ši leistų jam iškeliauti. Kirkė paaiškino, kad pirmiausia jis turi keliauti į požemių pasaulį ir paklausti žynio Teiresijo šmėklos patarimo.

XI giesmė. Odisėjas pasakoja apie savo kelionę į požemių pasaulį: po to, kai jis su bendražygiais iškviėtė mirusiuosius, Teiresijo šmėkla jam pasakė, kad net pasiekęs Itakę jis nesiliaus keliavęs. Odisėjas kalbėjosi su mirusios motinos, karaliaus Agamemnono, Achilo ir Heraklio vėlėmis.

XII giesmė. Odisėjas baigia pasakojimą: netekę dalies savo vyrų, kuriuos suėdė pabaisa Skila, įveikę Charibdės sūkurį ir plaukdami pro viliokes sirenas, Odisėjas ir jo bendražygiai pasiekė salą, kurioje Saulės dievas laikė savo bandą. Nors jiems buvo liepta neliesti bandos, iš alkio vyrai užmušė ir suvalgė kelis galvijus. Dievas pasiskundė Dzeusui ir šis nubaudė juos, sunaikindamas laivus žaibu. Išsigelbėjo tik Odisėjas. Ant savo laivo stiebo jis plūduriavo devynias dienas, kol galiausiai pasiekė Kalipso salą. Likusią istorijos dalį karalius žino.

XIII giesmė. Karalius Alkinojas išlydi Odisėją, nepagaili jam dosnių dovanų. Odisėjas užmiega, jūreiviai fajakai iškelia jį Itakės krante. Pasirodo Atėnė, apsimitusi jaunuoliu, ir nors Odisėjas bando nuslėpti, kas esąs, ši pasako žinanti, kas jis, ir padėsianti nugalėti jaunikius. Atėnė paverčia Odisėją senu elgeta.

XIV giesmė. Užsimaskavusį Odisėją pasveikina kiauliaganis Eumajas, ir Odisėjas išgalvoja istorijas apie save, norėdamas palinksminti šeimnininką.

XV giesmė. Telemachas palieka Menelają ir Helenę ir grįžta namo. Kartu pasiima aiškiaregį Teoklimeną. Tuo tarpu Itakėje Eumajas pasakoja Odisėjui savo gyvenimo istoriją. Telemachui pavyksta išvengti jaunikių.

XVI giesmė. Telemachas kiauliaganio trobelėje sutinka Odisėją. Telemachas perspėja, kad jie turi būti atsargūs, jei nori nugalėti jaunikius. Jaunikai, liovęsi vytis Telemachą, išplaukia atgal ir tariasi, ką daryti toliau.

XVII giesmė. Telemachas grįžta į rūmus ir kalbasi su Penelope. Tuo metu ožkų piemuo Melantėjas, jaunikių sąjungininkas, pamatęs Odisėją su Eumaju, įžeidžia žmogų, kurį palaiko elgeta.

Jiems artinantis prie rūmų, Odisėjo šuo Argas atpažįsta šeimnininką ir nugaišta. Odisėjas maldauja jaunikius maisto, tačiau vienas iš jų vadovų, Antinojas, meta į jį kėdę.

XVIII giesmė. Profesionalus elgeta Irnas erzina Odisėją, šis nugali elgetą kumštynėse. Pasirodo Penelopė ir gauna jaunikių dovanas. Tarnaitė pasišaipo iš Odisėjo, šis pagrasina papasakoti Telemachui apie jos elgesį. Vienas iš pagrindinių jaunikių, Eurimachas, įžeidžia Odisėją. Kai Odisėjas atsako jam tuo pačiu, Eurimachas meta į jį suolelį, bet netyčia pataiko į vyno pilstytoją.

XIX giesmė. Vedami Atėnės, Odisėjas ir Telemachas išneša iš salės ginklus. Tarnaitė vėl įžeidžia Odisėją. Odisėjas sako Penelopei, kad pas jį kitados svečiavosi jos vyras, ir kad šis jau netoli. Senoji auklė Euriklėja, plaudama jo kojas, atpažįsta jį iš rando. Odisėjas maldauja jos laikyti tai paslapyje. Penelopė skelbia, kad kitą vakarą leisianti jaunikiams bandyti iššauti iš Odisėjo lanko.

XX giesmė. Odisėjas nerimaudamas neužmiega. Pasirodo ištikimasis karvių piemu Filoitijas. Kitas jaunikis, Ktesipas, norėdamas pasityčioti meta į Odisėją jaučio koją. Matydamas, kad jaunikius pagavo pašėlęs juokas, Teoklimenas perspėja, kad jų visų laukia mirtis.

XXI giesmė. Penelopė atneša Odisėjo lanką ir paskelbia varžybas: jie turės įtempti lanką ir peršauti strėle kelis kovos kirvius. Visi jaunikiai bando, bet jiems nepavyksta, išskyrus Antinoją, šis užleidžia savo eilę kitiems. Odisėjas atskleidžia Eumajui ir Filoitijui, kas esąs. Penelopei išėjus iš salės, jis paima lanką ir peršauna kirvius.

XXII giesmė. Odisėjas nušauna Antinoją ir atskleidžia jaunikiams, kas esąs. Telemacho, Eumajo ir Filoitijo padedamas, pradeda žudyti jaunikius. Klastingasis Melantėjas, nešantis jaunikiams šarvus, sučiumpamas. Kai Odisėjui baigiasi strėlės, šis užsideda šarvus ir pribaigia jaunikius ietimis. Pabaiga šiurpi – Melantėjas nukankinamas, o dvylika tarnaičių pakariamoms.

XXIII giesmė. Kai Euriklėja papasakoja Penelopei apie Odisėjo sugrįžimą, ši atsisako tuo tikėti. Penelopė išbando jį, liepdama Euriklėjai išnešti iš jų miegamojo lovą, žinodama, kad niekas negalės jos pajudinti iš vietos. Odisėjas supyksta, ir galiausiai Penelopė atpažįsta savo vyrą. Pora sugula ir pasakoja vienas kitam savo istorijas.

XXIV giesmė. Hermis nuveda jaunikių dvasias į požemių pasaulį, kur jie susitinka Agamemnono, Ajanto, Patroklo ir Achilo dvasias. Tuo tarpu Odisėjas aplanko savo tėvą Laertą, pasitraukusį gyventi į ūkį ir, kiek padvejojęs, pasirodo jam. Jaunikių giminaičiai planuoja kerštą, tačiau Mentorui vis dar pasivertusi Atėnė, suteikusi Laertui jėgų nužudyti vieną iš giminaičių, įveda Itakėje ilgalaikę taiką.

HOMERO GYVENIMAS?

*Ar Homeras, ar kitas graikas tuo pačiu
vardu...*

Oscar Wilde, *Užstalės pašnekesiai*, 1910

Homeras (tas visa užgožiantis autoritetas, mūsų vadinamas „Homeru“) yra paslaptinga figūra: pirmųjų jo biografų (arba kūrėjų) nuomone, jis gimė netrukus po Trojos žlugimo, tradiciškai datuojamu 1184 m. pr. Kr.¹⁶ Eratostenas iš Kirėnės, Aleksandrijos bibliotekininkas, kurio nuopelnas – gana tikslus Žemės rutulio perimetro apskaičiavimas, savo *Chronografijoje* teigė, kad Homeras buvo beveik Hektoro ir Achilo amžininkas. Senovės graikai nė kiek neabejojo Homero realumu: jis buvo garsiausias iš poetų, realiai egzistavęs žmogus, tolimoje praeities epochoje sukūręs veikalus, ant kurių pamatų vėliau iškilo visa graikų kultūra – ne tik *Iliadą* ir *Odisėją*, bet ir kitus himnus bei epus: poemą, pasakojančią apie Amfiarajo žygį prieš Tėbus, vadinamąją *Mažąją Iliadą*, *Fokaidę*, *Kerkopus*, *Varlių ir pelių karą*. Dauguma šių veikalų neišliko iki mūsų dienų, ir daugelio jų autentiškumas seniai paneigtas. V a. pr. Kr. istorikas Herodotas svarstė, ar pagrįstai kai kurie iš šių kūrinių priskiriami Homerui, bet niekada nesuabejojo žmogaus Homero realumu¹⁷ Kelis dešimtmečius prieš Herodotą

Aischilas, kuris, kiek mums žinoma, nesukūrė nė vienos dramos pagal *Iliadą* ar *Odisėją*, teigė, kad visi jo kūriniai tesą „trupiniai nuo puikiųjų Homero puotų stalų“¹⁸, tarsi tvirtindamas, kad Homeras buvo sukūręs ir daugiau poemų, iš kurių Aischilas sėmėsi įkvėpimo. Jei tai tiesa, šie kūriniai mūsų nepasiekė; tačiau neabejotinai pasiekė jų autorius šlovė. Garsiam marmuro reljefe, kurį II a. pabaigoje iškalė Archelajas iš Prienės, vaizduojama alegorinė scena: Homerui ant galvos laurų vainiką deda Laikas ir Erdvė („Oikoumenė“ – „žmonių gyvenamas pasaulis“), jį šlovina Istorijos, Tragedijos, Komedijos bei Poezijos mūzos, prie jo pagarbiai priklaupę du Homero „vaikai“ – *Iliada* ir *Odisėja*. Viršutinėje reljefo dalyje, virš poeto apoteozės, soste sėdi Dzeusas, kurį garbina visas dievų panteonas. „Dievų tėvo“ Dzeuso atspindys žemėje yra Homeras – „žmonijos tėvas“.¹⁹

Kadangi Homeras buvo laikomas „žmonijos tėvu“, galima manyti, jog jam buvo priskiriamas žmonijos istorijos tėvo vaidmuo. Abiejų didžiųjų Homero poemų veiksmas prasideda praėjus dešimčiai metų: *Iliados* – nuo Trojos apsiausties pradžios, *Odisėjos* – nuo miesto sugriovimo. Graikams šis dešimties metų laikotarpis galėjo turėti magišką ar legendinę reikšmę – žymėti ribą tarp dievų ir žmonių laiko. Pagal graikų laiko skaičiavimą, Graikijos istorija prasidėjo tais metais, kai žlugo Troja. Graikai žinojo ir užfiksavo dar senesnių datų (plokštelėje su įrašais, vadinamoje „Paro marmuru“²⁰, saugomoje Ašmolio muziejuje Oksforde, minima ankstyviausia Graikijos istorijos data pagal mūsų laiko skaičiavimą atitinka 1582 m. pr. Kr.), tačiau legendinio miesto žlugimas graikams buvo tradicinė įvykių pradžia. Gilgamešo epas ir senovės egiptiečių pasakojimai – tolimos mūsų priešistorės aidai, tačiau visi mūsų pačių pasakojimai prasideda nuo Homero ir jo poemų.

Homero poemos galėjo būti pirmieji antikinės graikų literatūros kūriniai, kuriuose buvo pasinaudota rašytinės kalbos teikiama galimybėmis: jos buvo ilgesnės, nes kūrinys neprivalėjo būti toks trumpas, kad poetas pajęgtų jį įsiminti; jos buvo nuoseklesnės – tiek siužetas, tiek veikėjai – už sakytinę poeziją; joms būdingas tęstinumas, nes užrašytą tekstą galima palyginti su ankstesniais ar vėlesniais to paties pasakojimo fragmentais; jos harmoningesnės, nes kuriančiam protui galėjo padėti ir regėjimas, klausia paremtas eilėdaros taisyklės papildydamos fizinio žodžių išsidėstymo lape dėsningumais. O svarbiausia – užrašyta poema galėjo pasiekti platesnę, įvairesnę auditoriją: poemos adresatas nebeprivalėjo gyventi tame pačiame laike ir erdvėje, kaip ir poetas. Abėcėlinė rašto sistema pasiekė Graikiją ne anksčiau kaip IX ar VIII a. pr. Kr. Tačiau prieš tai buvo 200–300 metų tuštuma, po to, kai sunyko Mikėnų kultūra ir išnyko „linijinė B“ vadinama rašto sistema. Pirmieji abėcėlinio rašto literatūros pavyzdžiai užfiksuoti VIII a. viduryje – užrašyti „foinikiečių rašmenimis“, kaip juos vadino Herodotas.²¹ *Iliados* VI giesmėje Glaukas pasakoja, kaip jo senelis buvo pasiųstas pas Likijos karalių su prašymu nužudyti pasiuntinį: jam „įdavė ženklus lemtingus, / Į lenteles uždarytas įrašęs, kad neštūsi mirtį“.²² Galima daryti prielaidą, kad *Iliados* autorius pats naudojosi tokiais ženklais bei lentelėmis, užrašydamas tam tikras savo kūrinio dalis. Kai kuriems šiuolaikiniams mokslininkams²³ atrodo įmanoma, kad tikrasis *Iliados* ir *Odisėjos* kūrėjas (arba kūrėjai), jonėnas, poemų tekstą užrašė ne lentelėse, o egiptietiško papiruso ritinėliuose. VII a. pr. Kr. jonėnai buvo veiklūs pirkliai, išplėtę savo verslą net iki Nilo deltos vakarinės dalies ir į pietus iki antrojo Nilo slenksčio; šauniasiujų iš jų vardai iškalti ant vieno iš Abu Simbelo kolosų šlaunies. Šie pirkliai iš Egipto parsivežė nuostabų išradimą – papiruso ritinėlius, kuriuos, kaip teigė Herodotas, jie ir toliau vadino „diphtherai“ („odomis“), nes jų pačių knygos buvo iš plono pergamento. Jeigu Homeras išties pats užrašė savo poemą, tuomet jų apimtis priklausė nuo to, kiek teksto buvo įmanoma surašyti viename papiruso ritinėlyje. Galbūt *Iliada* ir *Odisėja* buvo padalytos į dvidešimt keturias giesmes dėl šio fizinio apribojimo“.²⁴

Prieš pradėdant svarstyti, ar Homeras savo poemą kūrė žodžiu ar raštu, atrodė, pravartu nuspręsti, ar jis apskritai gyveno ir, jeigu taip, kur gimė ir kaip klostėsi jo gyvenimas. Homero gimtinė tapo karštų ginčų objektu. Septyni miestai – Chijas, Smirna, Kolofonas, Salaminas, Rodas, Argas ir Atėnai – varžėsi dėl tikrosios Homero gimtinės vardo.²⁵ Laikui bėgant šis klausimas sulaukė daugybės alegorinių aiškinimų. Pavyzdžiui, XVII a. anglų poetas Tomas Heivudas (Thomas Heywood) ginčė dėl Homero gimimo vietos įžvelgė parabolę apie vargšą menininką, kuriam lemta sulaukti šlovės tik po mirties:

Septyni miestai kariavo dėl mirusio Homero,
O būdamas gyvas jis neturėjo kur prisiglausti.²⁶

Tačiau, pavyzdžiui, Migeliui Servantesui (Miguel de Cervantes) atrodė, jog pati Šlovė pasirūpino, kad Homero gimtinė liktų nežinoma, taip išreikšdama savo nešališkumą – ji leido net keliems miestams dalytis poeto šlove, kaip, beje, ir Don Kichoto atveju, kurio gimtinės Sidas Hametas (Cide Hamete) nenorėjo atskleisti, nes norėjo, kad visi La Mančos kaimai ir miestai galėtų varžytis, siekdami tapti jo gimtine, kaip dėl Homero varžėsi septyni Graikijos miestai.²⁷

Pasak vienos iš seniausių tradicijų, Homeras išvydo pasaulį Chijo saloje. VII a. pr. Kr. pabaigos *Himne Delfų Apolonui* (senovėje laikytu Homero kūrinium) skelbiama, jog šis kūrinys esąs „aklojo vyro, gyvenančio uolėtoje Chijo saloje“.²⁸ Galiausiai Chijas populiarumu pralenkė kitas Homero gimtines, ir šiandien salos lankytojai vis dar vedami pasižiūrėti uolos įdubimo už maždaug keturių mylių nuo didžiausio salos miesto, kur neva sėdėdavęs Homeras ir jo mokiniai, vadinami Homeridais, ir giedodavę vienas kitam poetas. Chijo kandidatūrą sustiprina dar du argumentai: pirma, Homero poemos parašytos daugiausia jonėnų tarme, kuria kalbėjo senieji graikai, įsikūrę Mažosios Azijos vakariniame krante ir gretimose salose, tarp jų ir Chijo saloje. Tiesa, ši tarmė galėjo būti tradicinė epinės poezijos kalba, taigi Homeras galėjo ją pasirinkti tik dėl to. Antra, poemose (ypač *Iliadoje*) yra užuominų apie šio regiono geografinius ypatumus: pavyzdžiui, iš Trojos lygumos matyti Samotrakės kalnų viršūnės, apie kurias gali žinoti tik tas, kuriam pažįstamas šis kraštovaizdis. Chijo varžovė Koso sala tvirtino, kad Homeras joje palaidotas, o dėl Homero kapo su ja varžėsi Kipras. Pasak kipriečių pasakojimo, Homero motina buvusi moteris iš Kipro, vardu Temistò, ir Homeras pasirinko mirti toje žemėje, kurioje ilsėjosi jos kaulai.²⁹

III ir II a. pr. Kr., galbūt dėl to, kad miglotai Homero figūrai reikėjo suteikti daugiau realaus žmogaus bruožų, pasirodė kelios netikros Homero biografijos, priskirtos garsiems rašytojams, kad būtų panašesnės į tiesą. Ilgiausios iš jų autoriumi buvo laikomas (jau seniai pripažinta, kad klaidingai) Herodotas. Joje aprašoma daugybė Homero kelionių ir pateikiama išsami poeto genealogija, tačiau čia Homero motinos vardas yra ne Temistò, o Kreteidė.

Šis Herodoto kūrinium laikytas Homero gyvenimas buvo parašytas V arba IV a. pr. Kr. Galbūt jo tikrasis autorius buvo kilęs iš Smirnos, nes, akivaizdžiai norėdamas išgarsinti miestą, jis tvirtino, kad Homero gimtinė buvusi Smirna („Tai, ką aš parašiau, įrodo, jog Homeras nebuvo jonėnas ar dorėnas – jis buvo ajolas“ – įsitikinęs autorius). Kad ir kokia būtų buvusi autoriaus kilmė, Homero gyvenimas, kaip ir Homero poemos, parašytas Jonijos graikų tarme³⁰, ir iš kūrinio aiškiai matyti, kad jo autorius puikiai išmanė tos vietovės dialektą ir papročius.

Biografijoje pasakojama, kad Homero seneliai mirė jauni ir paliko dukterį Kreteidę savo draugo Kleanakto globai. Po keleto metų Kreteidė įsimylėjo ir pastojė; Kleanaktas, bijodamas negarbės, išsiuntė ją į naujai pastatytą Smirnos miestą. Pasak autoriaus, Homeras gimė praėjus lygiai 168 m. po Trojos karo prie Meleto upės krantų. Kreteidė pavadino berniuką Melesigenu – pagal upės pavadinimą; vėliau mums tai primena Miltonas: „Aklasis Melesigenas – taip Homeras buvo vadinamas.“³¹ Sūnui paaugus, Kreteidė išsiuntė jį į mokyklą; mokytojas, susižavėjęs jo nepaprastais gabumais, įsisūnijo jį, išpranašavo šlovingą ateitį ir leido vadovauti mokyklai. Tada vienas atvykęs įtikino Melesigeną palikti Smirną ir leisti jūra. Iš laivo į laivą, skersai ir išilgai jis išmaišė Poseidono valdas ir aplankė vietas, kuriose vėliau lankysis Odisejas – tarp jų, žinoma, ir Itakę. Būtent laive jis pradėjo kurti poetas, kurios be galo žavėjo jo bendražygius. Nuo tada kelionėse sutikti žmonės tapdavo būsimų Homero kūrinų herojais: tarp jų – draugiškas itakietis Mentoras, dainius Femijas, Tafo salos karalius Mentas, odadirbys Tichijas, padirbinęs Ajantui skydą. Guvusis *Homero gyvenimo* autorius kaltina kitus išsigalvojimu: pavyzdžiui, jis rašo, kad nors Itakės gyventojai tvirtina, jog poetas apako gyvendamas su jais, iš tiesų tai nutikę Kolofone (jis priduria, kad šiuo klausimu sutaria visi kolofoniečiai). Žinome, kad Melesigenas tapo Homeru Kymėje: čia aklasis poetas pasisiūlė vietos tarybai išgarsinti miestą savo giesmėmis mainais už nakvynę ir valgį. Tarybos nariai (kaip būdinga

daugumai valdžios institucijų) atsakė, kad toks pavojingas pavyzdys paskatins pašalpių ieškančius akluosius elgetas plūsti į Kymę. Norėdamas juos sugėdinti, poetas pasivadinęs Homeru.

VI a. pr. Kr. filosofas Herakleitas rašė, kad Homeras neįstengė įminti vaikų užmintos mįslės apie utėlių gaudymą.³² Vėlesnė tradicija skelbė, kad Homeras iš apmaudo net mirė. *Homero gyvenimo* autorius tai paneigia ir tvirtina, kad Homeras mirė Ijo saloje, ir ne todėl, kad neįstengė įminti mįslės, o „dėl silpnos sveikatos“.³³ Biografijos autorius išties itin įžvalgiai į visą Homero gyvenimą įpina Odisėjos scenas: Homero motina karšia vilną ir audžia tarsi ištikimoji Penelopė; ožkaganys Glaukas svetingai sutinka Homerą taip pat, kaip sugrįžusį namo Odisėją pasveikins ištikimasis kauliaganys Eumajas. Jis kuria klasikinį Homero paveikslą – aklo dainiaus, keliaujančio iš vietos į vietą ir giedančio savo nuostabiąsias poemas.

Homeras labai anksti buvo pradėtas tapatinti su vienu iš savo paties kūrinų veikėjų. Jo klausytojai ir skaitytojai manė, kad Homeras buvo rapsodas – epinių giesmių kūrėjas ir atlikėjas, „poetų karalius“, kartais kviečiamas į varžybas su kitais poetais. Plutarchas manė, kad Homeras kartą tokiose poetų varžybose rungėsi su Hesiodu.³⁴ *Odisėjoje* aprašytas toks dainiaus pasirodymas: karaliaus Alkinojo rūmuose aklas dainius Demodokas, skambant formingai arba lyrai, gieda tris giesmes: pirmiausia „Giesmę graudingą, kurios garsai jau dangų pasiekė: / Apie kivirčą tarp Odisėjo šviesaus ir Achilo“³⁵; vėliau, norėdamas įsiteikti miniai, dainą apie Arėjo ir Afroditės meilę³⁶ ir pagaliau Odisėjui išvykstant – apie medinį arklį ir Trojos sugriovimą.³⁷ Pirmoji ir paskutinė giesmės yra puikūs „pasakojimo pasakojime“ pavyzdžiai: niekieno neatpažintas Odisėjas kartu su kitais klausosi dainiaus ir verkia, prisiminęs savo praeitį, apie kurią pasakoja dainius. (Anksčiau *Odisėjos* tekste minimas ir kitas dainius, itakietis Femijas, puotoje dainuojantis Penelopės jaunikams Odisėjo rūmuose.³⁸)

Apie seniausiųjų laikų dainius, arba rapsodus, mes žinome tik tiek, kad daugelis jų buvo akli ir keliavo iš miesto į miestą, giedodami viešose susibūrimų vietose ir karalių rūmuose. Mes žinome (pats Homeras mums pasakoja), kad jų amatas buvo „giedot apie didvyrių šlovę“³⁹ (Homeras poetą vadina „aoidos“ – „dainiumi“) ir nuo jų klausytojų dosnumo priklausė, ar jie gaus pavalgyti ir pastogę. T. E. Lorensas (T. E. Lawrence; žinomas kaip „Arabijos Lorensas“⁴⁰), kalbėdamas apie pernelyg išstęstą Odisėjos pabaigą, pastebėjo, kad „galbūt vargšas dainius, atidėdamas kūrinio kulminaciją dar dešimčiai ilgų giesmių, tikėjosi truputį ilgiau naudotis šeiminingu vaišingumu“.⁴¹

Tradicinis poeto-dainiaus vaidmuo išliko iki pat mūsų laikų. XX a. 4-ajame dešimtmetyje amerikietis Milmanas Peris (Milman Parry) ir jo mokinys Albertas Lordas (Albert Lord), tyrinėdami buvusios Jugoslavijos dainių tradiciją, atrado, jog musulmoniškojoje Serbijos dalyje liaudies (t. y. folkloro) dainininkai („guzlarai“) rėmėsi senovine epine tradicija, savo forma ir stiliumi labai primenančia homeriškąją – jie savo poemose taip pat labai dažnai vartojo poetinių formulių kalbą. Trumpai tariant Peris ir Lordas daro prielaidą, kad *Odisėja* ir *Iliada* senovėje galėjo būti atliekamos panašiai, kaip savo giesmes giedojo šie Balkanų dainiai, perduodami jas iš lūpų į lūpas, iš kartos į kartą, akompanuodami styginiu instrumentu, improvizuodami pagal kanoninius tekstus ir suteikdami individualų skambesį bei pabrėždami kai kuriuos pasirinktus poemos epizodus.⁴² Taigi šie dainiai giedojo poemas, pasitelkę tradicines formules ir pasakodami klausytojams gerai žinomas istorijas, kiekvieną kartą skambančias vis kitaip.

Praėjus trimis šimtmečiams nuo Homero amžiaus, IV a. pr. Kr. dainiaus atributai pakito: nors jis tebebuvo „poeto minčių reiškėjas“⁴³, savo žodžiams nebeakompanavo lyra, rengėsi madingai ir visur nešiojosi simbolinę keleivio lazda. „Daug sykių pavydėjau jums, rapsodams, jūsų amato, – neslėpdamas ironijos sako Sokratas. – Mat ir kūną jums dera būti visą laiką pasipuošus amato dėlei bei kuo gražiausiai atrodyti, ir įgusti tiek į kitus poetus, kurių yra daug ir gerų, tiek – ir visų labiausiai – į Homerą, geriausiajį ir dieviškiausiajį tarp poetų.“⁴⁴

Mes tiksliai nežinome, kokią dalį savo atliekamų poemų antikinės Graikijos dainiai kūrė patys, o kokią būdavo išmokę atmintinai, ar griežtai jie turėjo laikytis originalaus teksto ir kaip sudarydavo savo repertuarą. Tik vienas iš jų – Homeras – kolektyvinėje vaizduotėje tapo dainiumi, ištobulinusiu savo meną iki tokio lygio, kad šis tapo nepranokstamu tobulumo etalonu. Solonui, Peisistratui arba

Hiparchui priklausančiame įsakyme, kurio data nežinoma, nurodoma, kad *Iliada* ir *Odisėja* – nuo pradžios iki pabaigos – turės būti giedamos Panatėnajoje (šventėje Atėnės garbei, vykusioje liepos mėnesį).⁴⁵ Homeras buvo vienintelis poetas, kuriam teko tokia garbė; ir jo biografijos buvo skirtos patenkinti žmonių norą daugiau sužinoti apie šlovingąjį poetą.

Žinoma, tai, kad Homeras turi biografiją (arba kelias biografijas), dar neįrodo, jog jis iš tikrųjų gyveno. „Kai kurie sako, – rašė Tomas De Kvinsis (Thomas De Quincey) 1841 m., – kad tokio asmens kaip Homeras niekada nebuvo.“ „Nebuvo tokio asmens?! Priešingai, – teigia kiti, – jų buvo daug.“⁴⁶ Gali būti, kad Homeras gimė ne kaip žmogus, o kaip simbolis – jo vardu antikos dainiai pavadino savo meną, savo senovinę profesiją paversdami legendiniu pirmą pradžiū asmeniu, visų poetų bendru šlovinamu protėviu, pirmuoju ir geriausiuoju dainiumi. Kai Peris, kalbėdamasis su Balkanų guzlarais, prašė nurodyti geriausius, kai kurie atsakydami minėjo šlovingą dainių, vardu Isakas ar Huso – nepaprastais gebėjimais apdovanotą žmogų, gyvenusį ilgiau už kitus, jo tiksliai gimimo vieta nebuvo žinoma. Jis mokėjęs nepaprastai daug giesmių, tarp jų ir visas žinomiasias, tačiau neatsirado nė vieno gyvo liudininko, bent kartą girdėjusio jį giedant – visi apie jo meną žinojo iš kitų šaltinių.⁴⁷ Gali būti, kad ir Homeras gimė panašiu būdu.

Kokios Homero kūrinų savybės lėmė tokią ankstyvą jo šlovę? Jo poemose buvo du elementai, bendri visiems išsibarsčiusiems Homero epochos graikų miestams – bendri pasakojimai ir bendri dievai. „Tuo metu, kai tarpusavyje varžėsi miestai ir gentys, – pažymėjo istorikas Gilbertas Murėjus (Gilbert Murray), – Olimpo dievai [homeriškasis panteonas] įgijo vieną svarbų pranašumą: jie skyrėsi nuo kitų dievų tuo, kad nebuvo vienos genties ar vietovės dievai. Tada jie jau buvo tapę visuotiniais dievais, nesiejami su konkrečia vieta, nebent kai būdavo tapatinami su kuriuo nors vietiniu dievu; šiuos dievus lydėjo šlovė, grožis ir prestižas. Jie lengvai galėjo tapti bet kurio miesto „Poliouchoi“ („miesto globėjais“), o galiausiai – „Hellānioi“, visos Heladės globėjais.“⁴⁸ Homero poemos buvo tie kanoniniai tekstai, kuriuose atsispindėjo dievų ir herojų kosmopolitiškumas; jomis remiantis buvo tikrinamos šaltinių paliudytos tiesos ir metafiziniai argumentai. Šį dvejopą požiūrį atspindėjo dvi minties mokyklos: vieni jų, istorikai, teigė, kad legendos – daugiau ar mažiau tikslūs tikrų įvykių atpasakojimai. Pavyzdžiui, istorikas Strabonas tvirtino, kad *Odisėja* buvo parašyta kaip geografijos vadovėlis: „...ir kad reikia atleisti Homerui, nes jis „pasakoja mitus ne dėl pačių stebuklų, bet pasitelkia alegoriją pamokymo dėlei.“⁴⁹ Tačiau filosofai ginčijo, kad šios legendos yra alegorijos, ir jose slypinti tiesa – poetinė tiesa. Ypač stoikai buvo linkę remtis Homeru, ieškodami jame pavyzdžių ir argumentų savo kalboms, tačiau Aristotelis atsisakė ieškoti alegorijų mituose.⁵⁰

Istorikas Polas Vinas (Paul Veyne) daro išvadą, kad „filosofui mitas – filosofinių tiesų alegorinė išraiška. Istorikui – šiek tiek iškreipta istorinė tiesa“.⁵¹ Nepaisant šio skirtumo, ir filosofai, ir istorikai neišvengiamai rėmėsi Homeru. Šie du skirtingi požiūriai į Homerą nusidriekė toli į ateitį: juos galima įžvelgti ir daugybės archeologijos mokyklų tyrinėjimuose bei atradimuose (kaip ir ankstyvieji graikų istorikai, archeologai tikėjo, kad šios istorijos buvo tikros ir kad Homeras itin tiksliai aprašė įvykius bei aplinkybes), ir alegorinėse interpretacijose, kurių daugybė atsiranda kiekviename amžiuje: nuo tų versijų, kurios buvo dėstomos senovės Romos mokyklose, iki *Iliados* ir *Odisėjos* atspindžių moderniojoje literatūroje.

Iki VI a. pr. Kr. Homeras jau buvo tapęs ne tik garsiausiu iš visų poetų, bet ir meistru, kurio pažiūros padėjo susiformuoti bendram graikų pasaulėvaizdžiui apie mirtinguosius ir dievus arba apie mirtinguosius, bandančius tapti herojais, ir dievus, kurių elgesys toli gražu nėra pavyzdingas. Filosofas Ksenofanas rašė: „Homeras ir Hesiodas priskyrė dievams viską, kas neša gėdą ir nešlovę mirtingiesiems: vagystes, neištikimybę ir apgaulę.“⁵² Šiame netikrumo kupiname pasaulyje, kaip aiškiai atskleidė Homeras, žmonės turi pasikliauti savo pačių išradingumu ir nuovoka, o ne permainingu dievų elgesiu. Pavyzdžiui, *Iliadoje* pasakojama pamokanti istorija, kurioje nedaug epizodų kraupumu prilygsta tiems, kuriuose vaizduojamas dievų elgesys su Hektoru. Iš pradžių

Dzeusas ir Apolonas padeda Hektorui, bet vėliau susitarę palieka jį likimo valiai. Negana to, jį apgauna Atėnė, apsimitusi vienu iš Hektoro brolių, ir paragina kautis su Achilu, žinodama, kad šis tikrai nužudys Hektorą.⁵³ Homero dievai gali būti žiaurūs ir apgaulingi.

Tačiau kai kuriuose (toli gražu ne visuose) poemų epizoduose mirtingi Homero herojai elgiasi taip, kad galėtų būti pavyzdžiu kiekvienam garbingam žmogui. Graikijos karių klasė buvo išsiugdžiusi tam tikrą profesinę etiką, suvokdama, kad šaltakraujiška taktika ir ištikimybė kovos draugams padeda sėkmingiau kovoti. Todėl buvo svarbu mokyti iš Homero pavyzdžių: Agamemnono klaidų, Achilo atsidavimo Patrokliui, Hektoro ryžto, Nestoro proto bei patirties ir gudrių Odisėjo strategijų. Formalusis ugdymas buvo neįsivaizduojamas be Homero kūrybos. Jaunasis Alkibiadas, apie 430 m. pr. Kr. apsilankęs vienoje pradinėje mokykloje, paprašė mokytoją vienos iš Homero knygų, tačiau išgirdęs, kad mokykla jų neturi, smogė vargšui kumščiu.⁵⁴ Buvo manoma, kad mokykla be Homero – tai ne mokykla. Dar blogiau – tai mokymosi vieta, nesuteikianti galimybių ką nors gerai išmokti.

Išnašos

¹ Gustave Flaubert, *Dictionnaire des idées reçues*, in: *Bouvard et Pécuchet*, introduction par Rayond Queneau, Paris, Editions du Point du Jour, 1947.

² Plg. André Gide, *Oscar Wilde: In Memoriam*, Paris, Mercure de France, 1910.

³ Palimpsestas (gr. „palimpsēstos“ – „vėl nuskustas“), pergamentas arba papirusas, ant kurio rašyta antrą kartą (nuskutus ankstesnius įrašus).

⁴ Žymiausias Biblijos vertimas į anglų kalbą (XVII a. pr.).

⁵ Cituojama iš: Henry Solly, *These Eighty Years, or The Story of an Unfinished Life*, vol. II, chapter 2, page 81, London, Simpkin Marshall & Co., 1893.

⁶ Vertimas į lietuvių kalbą: „Pyktį Pelėjo sūnaus Achilo, deive, giedoki...“

⁷ Mokslininkai nesutaria, kaip tiksliai buvo tariami kai kurie graikų kalbos garsai antikos laikais.

⁸ Virginia Woolf, *On Not Knowing Greek*, in: *The Common Reader: First Series*, London, The Hogarth Press, 1925.

⁹ Bleiko (Blake) 1757–1827 m. kūrybos laikotarpiui priskiriamas eilėraštis „Tigras“; Steinbeko (Steinbeck) 1939 m. romanas *Rūstybės kekės*.

¹⁰ Emanuel Geibel, *Kriegslied*, in: *Heroldsrufe: Zeitgedichte, Gesammelte Werke*, Band 4, Stuttgart, Cotta, 1893.

¹¹ Simone de Beauvoir, *La femme rompue*, Paris, Gallimard, 1963.

¹² *The Iliad of Homer*, translated by T. S. Brandreth, 2 vols, London, W. Pickering, 1846.

¹³ Mucho mas que libros, *Semana*, 2001 m. birželio 4 d., Bogota.

¹⁴ *Iliada* [vertimas į lietuvių kalbą čia ir toliau: Homeras *Iliada*. Vilnius : Vaga, 1981; iš graikų k. vertė A. Dambrauskas], XXIV giesmė, eil. 509–512.

¹⁵ *Iliada*, XXIV, 525–533.

¹⁶ Mustafa EI-Abadi, *Life and Fate of the Ancient Library of Alexandria*, Paris, Unesco, 1990.

¹⁷ Herodotus, *The Histories*, edited by A. R. Burn, London, Penguin Books, 1954, Book II, section 117.

¹⁸ Athenaeus, *The Deipnosophists*, translated and edited by Charles B. Gulick, London, W. William Heinemann, 1950, Book VIII, section 347e.

¹⁹ F. Zeitlin, *Visions and Revisions of Homer*, in: S. Goldhill (ed.), *Being Greek under Rome*, Cambridge and New York, Cambridge University Press, 2001.

²⁰ Plokštelė padaryta iš marmuro, randama Paro saloje. Dar vadinama Paro kronika.

²¹ Herodotus, *The Histories*, V: 58.

²² *Iliada*, VI, 168–169.

²³ Plg. Bruce Heiden, The Placement of Book Divisions in the Iliad, in: *Journal of Hellenic Studies*, 1998. Also Minna Skafté Jensen, Dividing Homer: When and How were the Iliad and the Odyssey Divided into Songs?, in: *Symbolae Osloenses*, 1999, cituojama iš: J. Haubold, *Homer's People: Epic Poetry and Social Formation*, Cambridge and London, Cambridge University Press, 2000.

²⁴ Jean Irigoien, Homère, l'écriture et le livre, in: *Europe*, 79e année, No. 865, May 2001, Paris. A contrary argument is given by Bruce Heiden in the article mentioned above.

²⁵ Būta ir kitokių šio septyneto sąrašų (žr. *Anthologia Graeca*, 16.297–298).

²⁶ Thomas Heywood, *The Hierarchy of the Blessed Angels. Their names, orders and offices; the fall of Lucifer loith his angels* [1635], New York, Da Capo Press, 1973.

²⁷ Miguel de Cervantes Saavedra, *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Buenos Aires, Edición y notas, Celina S. de Cortázar e Isaías Lerner, Universitaria de Buenos Aires, 1969, II: 74.

²⁸ Hymn to Delain Apollo, in: *The Homeric Hymns*, translated by Jules Cashford with an Introduction and Notes by Nicholas Richardson, London and New York, Penguin Books, 2003, v. 175.

²⁹ [Thomas Blackwell], *An Enquiry into the Life and Writings of Homer*, second edition, London, J. Oswald, 1736.

³⁰ Herodotus, *Vie d'Homère*, mise en français d'Amyot par J.-J. Van Dooren, Paris, Librairie Ancienne Edouard Champion, 1926.

³¹ John Milton, Paradise Regained, in: *Complete Poems and Major Prose*, edited by Marritt Y. Hughes, Indianapolis and New York, The Odyssey Press, 1957, Book IV, line 259.

³² *Héraclite, Fragments: Citations et témoignages*, traduction et présentation par Jean-François Pradeau, 2e édition corrigée, Paris, Flammarion, 2004.

³³ *Herodotus, Vie d'Homère*, op. cit.

³⁴ *Héraclite, Fragments: Citations et témoignages*, op. cit.

³⁵ *Odisėja* [vertimas į lietuvių kalbą čia ir toliau: Homeras *Odisėja*. Vilnius : Vaga, 1979; iš graikų k. Vertė A. Dambrauskas], VIII giesmė, 74–95 eilutės.

³⁶ *Odisėja*, VIII, 266–366.

³⁷ *Odisėja*, VIII, 499–520.

³⁸ *Odisėja*, I, 154.

³⁹ *Odisėja*, VIII, 73.

⁴⁰ Thomas Edwardas Lawrence – britų karininkas ir rašytojas, žinomas Arabijos Lorenzo vardu; britų ryšių tarnybos karininkas tapo žinomas dėl savo žygdarbių Arabijos revoliucijoje per Pirmąjį pasaulinį karą.

⁴¹ Lawrence, Translator's Note, in: *The Odyssey of Homer*, translated into English prose by T. E. Shaw (Colonel T. E. Lawrence), New York, Oxford University Press, Galaxy Books, 1956.

⁴² Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1960. A novel by the Albanian writer Ismail Kadaré, The file on H gives a fictional account of their adventure.

⁴³ Plato, Ion, translated by Lane Cooper, in: *The Collected Dialogues of Plato, Including the Letters*, edited by Edith Hamilton and Huntington Cairns, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1963.

⁴⁴ Plato, *Ion*, op. cit.

⁴⁵ Claude Mossé, *La Grèce archaïque d'Homère à Eschyle*, Paris, Editions du Seuil, 1984.

⁴⁶ Thomas De Quincey, Homer and the Homeriadae, in: *The Works of Thomas De Quincey*, vol. 13, edited by G. Lindop et al., London, Pickering and Chatto, 2001–3.

⁴⁷ J. M. Foley, *Homer's Traditional Art*, University Park, Penn., Penn State University Press, 1999.

⁴⁸ Gilbert Murray, *Five Stages of Greek Religion*, third edition with a new Introduction by the author, New York, Doubleday, 1951.

⁴⁹ Strabo, *Geography*, translated by H. L. Jones, London, William Heinemann, 1960.

⁵⁰ Aristotle, *Metaphysics*, translated by Hugh Tredennik and edited by G. C. Armstrong, London William Heinemann, 1930.

⁵¹ Paul Veyne, *Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes?*, Paris Editions du Seuil, 1983.

⁵² John Burnet, *Early Greek Philosophy*, Edinburgh, Adam and Charles Black, 1892.

⁵³ Plg. Jacqueline de Romilly, *La Grèce antique contre la violence*, Paris, Editions de Fallois, 2000.

⁵⁴ Plutarch, Alcibiades in: *Lives*, vol. I, the Dryden translation, edited and revised by Arthur Hugh Clough, New York, Random House, 1992.

Alberto Manguel, *Homero Iliada ir Odisėja: knygos biografija*, vertė Edvarda Srėbaliūtė, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 11–46, 256–257.